

Att lämna uniformen:

Militära identiteter, förluster och
värdet av mening i livet

Bakgrund

Texten du håller i din hand handlar om att röra sig mellan militära och civila världar, och min förhoppning är att den kan bidra med kunskap kring varför denna övergång är något många individer, åtminstone inledningsvis, upplever som svårt. Militära och civila världar skall heller inte förstås som väsensskilda, men till sin övergripande karaktär skiljer sig många av de värden som framträder, överförs och upprätthålls i ett militärt sammanhang från en civil motsvarighet, något jag beskriver närmare lite längre fram. Därtill så menar jag att militära världar eller miljöer har en särskilt kraft (eller socialisationsstyrka) som påverkar alla som bär uniform. Mitt eget intresse för dessa frågor grundar sig i min egen övergång från att ha varit yrkesofficer (taktisk officer) till att försöka "bli civil." Jag var 29 år när jag som plutonchef år 2005 kommenderade "militär utryckning civila kläder" till den flygbasjägerpluton som jag tillsammans med mina instruktörer hade format under det utbildningsåret. Vid denna tidpunkt hade jag med stor entusiasm tjänstgjort nio år i Försvarsmakten. Vad jag inte tänkte på där och då var att detta kommando skulle komma att bli lika aktuellt för mig själv tids nog.

Min förbandstillhörighet som då var Flygbasjägarskolan på F7 i Sätenäs, skulle kort därefter flyttas till F17 i Ronneby. Som plutonchef hade jag under det innevarande året arbetat in en enorm "ledighetsbank" av övningsdygn som det mottagande förbandet inte ville lösa ut i pengar. Jag var helt

enkelt tvungen att ta ut 10 månaders ledighet. Så jag packade min väska och följde mina rötter norrut, samtidigt som jag befann mig i en skilsmässa och därmed var en smula rotlös och började plugga psykologi på Umeå universitet. Innan ledigheten hade jag blivit antagen till kaptensutbildningen på militärhögskolan, och både förbandets och min plan var att fullfölja denna utbildning efter min ledighet, och därefter fortsätta tjänstgöra på det som efter flytten heter flygbasjägarkompaniet. Övergången till det civila livet och universitetsvärlden var sannerligen en nyorienteringsfas. Jag var oförberedd på det jag skulle uppleva, framför allt det jag skulle komma att uppleva i mig själv. Några månader tidigare hade jag varit en respekterad plutonchef med uniform, basker, och diverse märken som sade vem jag var och vad jag hade gjort, och plötsligt stod jag där i civila kläder bland studenter som hade kunnat vara mina soldater och lärare i min egen ålder. Några av mina upplevelser handlade om att: (a) jag hade svårt för att överföra min militära förmåga, erfarenhet och kunskap till ett "civilt språk" och insåg tidigt att denna kompetens heller inte hade mycket relevans i detta sammanhang, (b) olika händelser och andra studenter betraktade jag genom mina plutonschefsögon som kunde vara rätt så hårda, och färgade av ett militärt sätt att förstå och tänka kring saker och ting, (c) i djupet av mitt jag så kände jag att jag var en officer och aldrig tidigare blev det så tydligt som när jag hade lämnat förbandet och befann mig i detta nya civila sammanhang med andra värden och synsätt, (d) det kändes ensamt och jag ville tillbaka till de gröna kläderna och kollegorna som man ordlöst kunde kommu-

nicera med genom diskreta tecken bara genom att titta på varandra. Tiden förflöt och när året var över läste jag inte till kapten som planerat, utan fortsatte på universitetet. Att jag träffat min nuvarande fru var en stark anledning till att jag inte gick tillbaka just då. Det fanns alltså andra delar i och utanför mig som motiverade mig till att fatta ett sådant beslut. Dessa olika delar ("jag som ville tillbaka" och "jag som ville skapa ett annat liv med en ny person") skapade regelbundet inre konflikter i mitt jag som påverkade mitt psykologiska och själsliga mående. Och ingenstans fanns det något att läsa utifrån mitt svenska sammanhang om alla dessa övergångsupplevelser, vilket hade hjälpt mig att bättre förstå och tänka kring det jag upplevde. Efter en tid så gifte jag mig med henne som jag hade träffat lite tidigare och som fått mig att hänga kvar i det civila. Vi fick barn, jag slutförde en teologiutbildning, men därefter bestämde mig ändå för att avbryta tjänstledigheten och gå tillbaka till Försvarsmakten vilket jag också gjorde. Men efter ytterligare två år karriärväxlade jag och slutförde min prästutbildning. Under alla dessa år från 2005 - 2012 har jag grubblat enormt mycket över identitetsfrågor, värden, syfte och mening i livet vid övergången från ett militärt till ett civilt liv. Detta gav upphov till ett forskningsprojekt där jag under åren 2013 - 2016 med årliga intervjuer följde nitton officerare och soldater/sjömän för att undersöka deras upplevelser under övergången från ett militärt till ett civilt liv. Projektet syftade till att beskriva identitetsarbete och meningsskapande i processen, och texten du nu håller i din hand är ett sammandrag av den doktorsavhandling som blev resultatet.

Även om jag är väl medveten om att alla övergångar till ett civilt liv i sig är unika resor med många olika faktorer att ta hänsyn till, så hoppas jag att denna text skall utgöra stöd i någon form för dig som står i det militära-civila vägskalet. Ett stöd som jag själv saknade både innan, under och efter min egen övergång. Kanske besvarar texten några av dina frågor, samtidigt som den väcker nya. Om inte annat hoppas jag den förmedlar att om du har klivna känslor inför att lämna den militära världen på hel- eller deltid, är det känslor du delar med många andra. Har du redan lämnat den militära världen och känner att du egentligen hör hemma där, saknar vänner som du har mycket starka band till, har svårt att finna djupare mening i ditt liv, eller undrar vad du skall göra med ditt liv, så är det känslor många före dig, och förmodligen även i denna stund, delar med dig. Ta dig tid att läsa denna text, kanske bidrar den med nytt tankegod. Kanske är det så att några av dina anhöriga skulle uppskatta att få läsa detta informations- och reflektionsmaterial för att bättre förstå dig och dina upplevelser före, under, och efter en övergång från det militära till det civila.

Bjästa den 9 november, 2018

Jan Grimell

En introduktion till den forskning texten bygger på

Som tidigare nämnts genomfördes 2013 - 2016 ett longitudinellt och kvalitativt forskningsprojekt som mynnade ut i doktorsavhandlingen *Reconsidering the uniform: Existential and religious identity reconstruction among Swedes after military service*. Titeln på avhandlingen anger syftet med projektet, vars tre underfrågor fokuserade (1) vilka upplevelser som deltagarna erfor under övergången till ett civilt liv, (2) hur identiteten omformulerades under processen samt (3) vilka existentiella eller religiösa element som kunde återfinnas i processen. Deltagarna intervjuades varje år vilket genererade tre intervjuer per deltagare. Samtliga intervjuer transkriberades (gick från talad form till skriven text) vilket genererade en stor mängd skrivet material som sedan analyserades. Intervjumaterialet omfattade i sin helhet drygt 67 intervjutimmar, vars intervjutranskriberingar motsvarade en stor och tung bok.

Bland deltagarna var bredden stor beträffande grad, tjänsteår, internationell tjänstgöring och förbandstillhörighet. Alla hade dock tjänstgjort två år eller längre samt lämnat sin anställning inom en två års period från det att den första intervjun genomfördes. Tre kvinnor återfanns i undersökningsgruppen. Över hälften av deltagarna hade genomfört internationell tjänstgöring i Afghanistan eller på andra plaster.

I texten du har i din hand finns många exempel där deltagarnas egna röster ger uttryck för deras upplevelser i relation till de nyss nämnda frågorna, men också andra delar i avhandlingen som jag vill introducera. Då det är viktigt att deltagarna i en sådan här forskningsstudie får vara anonyma har de här tilldelats fingerade förnamn och en ungefärlig ålder. Deras grader är korrekt angivna. Bland de som gått i ålderspension och arbetat länge i Försvarmakten anges inte det exakta antalet tjänstgöringsår då denna uppgift kan spåras till en individ. Istället används uttrycket att en person tjänstgjort *36 år eller mer*. Vissa händelser eller beskrivningar som en deltagare återberättat under själva intervjun kan också ha utelämnats eller ändrats något för att skydda anonymiteten (utan att själva sakinnehållet för den skall ändrats).

Detta är ett informationsmaterial, men texten innehåller också ett antal reflektionsfrågor som du gärna får fundera över, samt tips på vidare läsning som kan vara till hjälp om du vill fördjupa dig bortom denna text.

Militära kulturer skapar militära identiteter

En militär kultur skulle kunna beskrivas som en samling värden, meningar och praktiker (sätt att handla) som kännetecknar människor som verkar i det militära.¹ Inom militära kulturer formas och influeras människors militära identiteter av dessa värden och sätt att handla och se på världen. Den plats där detta identitetsarbete äger rum,

Foto: Bezav Mahmod / Försvarsmakten

Parallellt finns det också hos alla personer i det militära oavsett grad, andra (civila) miljöer utanför den militära

¹ Gregg, G. S. (2005). *The Middle East: A cultural psychology*.

kontexten som både har format och i varierande utsträckning fortsätter att forma soldater/sjömän och officerare. Som exempel kan nämnas familjer, kamrater, idrottsföreningar, skolor, universitet och så vidare. I dessa sammanhang framträder andra kulturer vars värden, meningar och praktiker skapar alternativa berättelser om vilka vi är bortom de militära identiteterna. Ett vanligt teoretiskt begrepp många forskare använder när man diskuterar hur olika identiteter formar oss som individer är *narrativ identitet* (eller berättade identitet). Narrativa identiteter skapar ofta en komplex berättelse om vilka vi är (som officer, soldat/sjöman, man/kvinna, son/dotter, förälder, partner, vän, fotbollsspelare, musiker och så vidare). En narrativ identitet kan alltså ge uttryck för många skiftande sätt att se på och handla i världen sprungna ur de militära och civila miljöer där individen befinner sig.

I en individs narrativa berättelse om vem han eller hon är i det militära (och civila) ryms alltså en stor spännvidd. Till exempel kan en militär narrativ identitet både ge uttryck för en mer allmänt hållen militär förbandskultur, samtidigt som den kan vara påverkad av de olika, unika militära sammanhang som individen har tillhört eller tillhör över tid. Med andra ord kan individer till exempel uttrycka sig på ett sätt som visar att man ser sig tillhöra ett visst förband med en särskild förbandskultur, samtidigt som man gör anspråk på att tillhöra en särskild pluton som uppvisar andra kulturella särdrag än förbandet i sin helhet. Utöver det kan den militära berättelsen om vem jag är återspegla

en eller flera internationella tjänstgöringar, vilket i vissa fall också kan påverka den militära berättelsen så att den ger uttryck för en mer radikal militär kultur (av vissa forskare kallad krigarkultur²). Sammanfattningsvis kan alltså många olika militära kulturer samexistera i den personliga berättelsen om vem jag är som officer/soldat/sjöman. Som tidigare beskrivits, bör vi dessutom ha i åtanke att militära kulturer integreras på olika sätt i militära identiteter hos individer beroende på många andra omständigheter och relationer. Som exempel har redan nämnts samspelet mellan andra (civila) identiteter hos individen, men också signifikanta andra (det vill säga viktiga människor i en persons liv), och specifika miljöer kan utgöra starka inflytelser. Efter att ha diskuterat militär kultur och militära identiteter lite närmare, följer nu en presentation av vad som ofta framhålls som framträdande skillnader mellan militära och civila kulturer.

Skillnader mellan militära och civila kulturer

Många forskare menar att militära kulturer skiljer sig från civila (västerländska) på ett antal punkter.³ Ett starkt kollektivistiskt och gruppinriktat drag framträder till exempel ofta, i kontrast till det civila samhällets mera individualistiska livsstil. I det militära finns också en hierarkisk och

auktoritär ledningslogik, där den underställda personalen fostras och tränas i att lyda order och lösa uppgifter under svåra förhållanden och umbäranden. För att detta skall vara möjligt är disciplin och självupppoffring kärnvärden i militär kultur.

Det är allmänt känt att vägen in i försvaret inleds med en grundläggande militärtjänstgöring, då många personliga identitetsmarkörer ersätts med en standardiserad uniform, ett nytt militärt språk, nya beteenden, regler och värderingar. Mycket av detta lärs också in under bitvis krävande omständigheter, vilket skiljer militära utbildningar från de flesta civila, inte minst grund- och gymnasieskolans. En annan väsentlig skillnad och byggsten i militär kultur, är att militär personal åtminstone under någon del av sin utbildning, tränas för att ytterst kunna bryta det civila, kulturella tabut att döda andra människor om uppdraget och situationen så kräver. Andra kärnvärden som betonas i både den civila och militära kontexten, men sannolikt är än mer framträdande i den militära, är kamratskap, sammanhållning, gemenskap, lojalitet och uthållighet.

Med dessa breda penseldrag har jag velat teckna ett antal allmänna drag i den militära kultur som ofta återfinns i soldater/sjömän och officerares narrativa (berättade) militära identiteter. Som tidigare nämnts är det också vanligt med en syn på den militära och civila världen som åtskilda. Sedan finns det givetvis alltid olika slags militära berättelser om vem jag är, influerade av uppenbara skillnader i militär hem-

² Abrahamson, B. (2010). *Kärnvärden och den militära framgångsformeln: Huset som Clausewitz byggde*.

³ Brotz, H., & Wilson, E. (1946). Characteristics of military society. *The American Journal of Sociology*, 51(5), 371-375.

vist (grad/pluton/förband/förbandsgren). Utöver det spelar eventuellt deltagande i internationella insatser stor roll. Militär kultur tenderar också att både domineras -och definieras av män, vilket kan få till följd att kvinnors berättelser, till exempel om att bli "en i gänget", kan stå i bjärt kontrast till männens antaganden om kamratskap, sammanhållning och en krigares kön.⁴

Foto: Bezav Mahmod / Försvarsmakten

⁴ Andreassen, B., & Ingalls, C. E. (2009). Genderperspektivet og norsk militær profesjonsidentitet. In E. Edström, N. T. Lunde, & J. Haaland Matlary (Eds.), *Krigerkultur i en fredsnasjon* (pp. 239-276).

Reflektionsruta 1

- Har du upplevt några av ovanstående skillnader mellan olika militära kulturer?
- Vilka skillnader i militära respektive civila tankesätt har du upplevt?

Dragkampen mellan militära och civila identiteter

Vi har tidigare diskuterat skillnader mellan militära och civila kulturer och värden, och kommer nu övergå till att titta på vad som händer när militära och civila identiteter dis-harmonierar med varandra, något som kan skapa en sorts inre dragkamp hos individen.⁵ Den amerikanska sociologen Mary Segal⁶ underströk tidigt den lojalitetsproblematik som militär personal ofta måste hantera då den militära organisationens behov mer som regel än undantag, ofta ställs mot familjens. Hennes sätt att beskriva detta förhållande i teoretiska termer, var att se på både den militära organisationen och familjen som två giriga institutioner (greedy institutions på engelska). Det vill säga två konkurrerande parter vilka båda krävde att få individens huvudsakliga uppmärksamhet

⁵ Moore, B. A. (Ed.) (2012). *Handbook of counseling military couples*.

⁶ Segal, M. (1986). The military and the family as greedy institutions. *Armed Forces and Society*, 13(1), 9-38.

och lojalitet. Segal menade också att ekvationen till sin natur inte går att lösa så att båda parter blir nöjda. Som ett resultat tenderade en mer eller mindre latent eller outtalad frustration vara ständigt närvarande hos både militär personal och deras närstående. Segals observationer gjordes ursprungligen i en amerikansk militär kontext, men situationen hon beskriver betraktas idag som en universell problematik för många försvarsmaktsanställda.

Nedan följer fem kortfattade exempel som illustrerar hur denna konflikt kan se ut, hämtade från den tidigare beskrivna doktorsavhandlingen *Reconsidering the uniform: Existential and religious identity reconstruction among Swedes after military service* (publicerad 2018).

Fanjunkare Andreas är specialistofficer och har arbetat i drygt åtta år vid markförsvaret i Flygvapnet. Utöver det har han genomfört en internationell insats i Afghanistan och då varit involverad i strid. Andreas är snart 30 år och valde att lämna aktiv tjänst då han upplevde att han saknade utvecklingsmöjligheter på förbandet han tillhörde efter sin Afghanistaninsats. När vi träffas första gången har han istället tagit tjänstledigt sedan några månader tillbaka, och börjat studera på universitetet. I intervjun återger han hur hans sambo sedan många år fått lära sig att leva med hans fysiska och psykiska frånvaro, och hur detta även har slitit på honom själv:

Men man kände sig ju också litet skyldig dom här dagarna när man skulle sagt att man, när man hade sagt att man skulle ringa och så gjorde man inte det och när man väl ringde så tänkte man fortfarande på nästa moment eller nästa övning. Att man var kanske litet (suck) egoistisk just då, att man, man var på en plats och man kom in i uniformen så pass väl så att man fick kommentaren att "kan du inte bara vara du ett tag." Det märkte man ju själv också, det tog ju fasen flera timmar när man kom hem efter en två-veckors-övning innan man hade tagit bort allt det där. Äum, så man slets litet mellan, tråkigt nog får jag säga, mellan två identiteter.

Major Stig har arbetat mer än 36 år som taktisk officer. De flesta av dessa har varit inom Armén på befattningar från plutonchef upp till bataljonsnivå, där han vid tiden för den

första intervjun arbetade i ledande befattning. Stig är strax över 60 år och han intervjuades på sitt tjänsterum några månader före sin pensionering. I intervjun beskriver han öppet att han prioriterat tjänsten före familjen. På frågan om detta hängde ihop med lojaliteten till kollegor uttryckte han sig på följande sätt:

Ja, visst är det lojalitet men det är ju mycket också att vi är ju fostrad från första dan att lösa en uppgift och den sitter i ryggmärgen på oss. Att nu ska vi lösa det här och så känner man då att kan jag inte ställa upp ikväll då alla andra är kvar här då; då tror jag det tar mer psykiskt för en att åka hem till familjen, det tar mer än att vara kvar och veta att familjen är ensam. För dem träffar jag ju nästa dag. För jag tror, jag märker ju även här att, i arbetslaget också, att när det händer något akut så ställer alla upp. Om vi tar den här övningen, om instruktören skulle bli sjuk och jag är ledig då åker jag hit och jobbar för vi skulle ju lösa uppgiften.

På frågan om han ångrar att han försakat familjen svarade han:

Jo, det ångrar man ju fortfarande, alltså (suck) barnens uppväxt och frun har fått klara sig själv och jag tycker jag märker det på mina vuxna barn också... jag tror man har försakat alldeles för mycket och det har man försökt och förmedla till yngre kollegor också som ringer och säger (Stigs ögon fylls med tårar) "pojken är sjuk jag mås-

te komma någon timme senare", "men var hemma hela dan!", man har försökt och få det på det viset... Nej men, du ser ju själv att försaka familjen, då du tittar på mig att det sitter hårt, så är det.

Foto: Torbjörn F Gustafsson

Sergeant Emma är militäranalytiker och har tjänstgjort i Försvarsmakten i drygt fyra år. Hon har även genomfört en utlandsinsats i Afghanistan och är nu i 25-års åldern, med en bakgrund i Marinen. Emma hade vid tiden för den första intervjun precis tagit tjänstledigt för universitetsstudier. Skälet till att hon valde att lämna Försvarsmakten var tydliga motsättningar i att förena en militär anställning som hon själv fann både meningsfull och stimulerande, i synnerhet utlandstjänstgöringen, med sitt privatliv. Även om det var med blandade känslor hon lämnade aktiv tjänst, var hon också lättad över att hon på detta sätt indirekt hade löst

frågan om eventuellt deltagande i framtida internationella insatser:

Kan jag utsätta min kille för det? Är det juste att komma hem och bara; "du, om tolv dagar så åker jag till något random utland", alltså, skulle jag uppskatta om han kom hem och gjorde så? Nej, förmodligen inte. Jag hade nog velat ha mer horisont än fjorton dagar. Så någon slags lättnadskänsla att den tiden av privata konfrontationer, risken för att någon försvinner, om du förstår vad jag menar.

Kapten Lennart har arbetat som taktisk officer i Armén i mer än 36 år. Han är strax över 60 år och har haft chefsbefattningar på plutons- och kompaninivå i hela sitt liv. I intervjuerna uttrycker han det starka engagemang för uppgiften och kollegorna som genomsyrat hela hans yrkesliv, och hur hans privata relationer härmed försakats en skilsmässa inkluderad. Utdraget nedan kommer från Lennarts tredje intervju, där han beskriver närmare hur tjänsten kom först och familjen sedan:

Och det här skitsnacket som var förr att familjen gick före officersyrket, det gjorde den ju inte. Inte då du kom i kläderna. Utan man ställde ju upp för jobbet 100 procent alla gånger, huvuddelen gjorde det... Uppgiften måste lösas. Lös uppgiften! Och det var man helt inställd på. Och så var det från tiden då man fostrades som befälselev och ryckte in som gruppchef. Man la sig inte sjuk

för då fick kompisen, som var ställföreträdare, ta över. Och gruppen löste uppgiften. Så var det nog i gruppen som var sjuk, då vart det extra jobbigt också. Och dem plutoner man var på var speciellt uttagna, som dem var ju duktiga. Men det fanns ju dem inom befälskåren som inte anammade dem här principerna, utan då det gällde var dem sjuka eller något sådant. Men dem var inte kvar särskilt länge. Dem hittade något annat.

Det sista exemplet är hämtat från sergeant Davids intervju. David tjänstgjorde drygt tre år som gruppchef, men på grund av en ryggskada valde han själv att sluta i Försvarsmakten då han inte ansåg sig leva upp till sitt förbands fysiska standard. David är i 25 årsåldern, och har sin bakgrund i en förbandstyp med särskilt höga fysiska och psykiska krav. Efter att ha lämnat Försvarsmakten tillbringade han två år i det civila där han aktivt försökte skapa sig ett annat liv. Under denna tid upplevde han dock en djupgående längtan tillbaka till den militära miljön. När hans rygg till sist läkt kom ett erbjudande om en ny anställning i Försvarsmakten som instruktör med sergeants grad. Davids ger i sin tredje intervju följande svar på frågan om vad som är viktigt i livet (nu och i framtiden) där det existentiella djupet i hans militära identitet tydligt framträder:

Jobbet! Det är fel ord att säga; för det är faktiskt mitt liv, det är den jag är. Det är det enda som är det viktiga, det är prioritering nummer ett; punkt slut. Så är det! Och så givetvis kollegerna då.

Reflektionsruta 2

- Kan du känna igen dig i något av dessa fall exempel, i så fall vilket?
- Beskriv med egna ord den du är som soldat/sjöman eller officer?
- Om det finns någon dragkamp mellan identiteter hos dig, vilka är i så fall dessa?

Studiens teoretiska ramverk i korthet

Som tidigare nämnts är narrativ teori (berättande teori) det teoretiska ramverk som använts i studien vi här diskuterar. Detta innebär att rikta särskilt intresse och omsorg⁷ mot de karaktärer som framträder i människors berättelser om sig själva. Antalet "möjliga" karaktär är förstås mycket stort, och som exempel ges här några förslag; en soldat, officer, partner, förälder, fotbollsspelare, musikälskare, friluftsmänniska, man eller kvinna etc. I den narrativa teorin anses dessa karaktärer sedan ha en motsvarande position i jaget, en så kallad jag-position (exempelvis 'jag som soldat', 'jag som förälder', 'jag som friluftsmänniska' och så vidare). Ett stort antal kulturellt formade mer eller mindre betydelsefulla

⁷ McAdams, D. P. (1997). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*.

jag-positioner befolkar alltså jaget över tid, i en ständig rörelse av positionering, åter-positionering och kontra-positionering.⁸ Vissa positioner harmonierar väl med varandra medan andra jag-positioner kan krocka eller hamna i konflikt. (Se Mary Segals observation kring dragkampen mellan 'jag som soldat, sjöman eller officer' och 'jag som partner och/eller förälder'). En sådan konflikt kommer till exempel till uttryck i major Stigs och sergeant Emmas berättelser, där både yttre och inre friktion återspeglas när olika jag-positioner och perspektiv inte med enkelhet kunde förenas i jaget som helhet, just för att motstridiga intressen stod på spel. Vissa av dessa intressen hade också en existentiell underderton, vilket här förstås som en identitet relaterad till livsfrågor. (Frågor som är av yttersta betydelse för en persons medvetna tankar om värde, mening och syfte i livet).

På detta sätt kan vi också förstå Davids militära berättelse nedan om vem han är, som en militär identitet med stor existentiell relevans: "Jobbet! Det är fel ord att säga; för det är faktiskt mitt liv, det är den jag är. Det är det enda som är det viktiga, det är prioritering nummer ett; punkt slut. Så är det!".

Vi bör också hålla i minnet att andra identiteter än de militära kan inrymma värden med stor existentiell relevans, till exempel jag-positioner såsom 'jag som partner', 'jag som förälder',

⁸ Hermans, H. J. M., & Hermans-Konopka, A. (2010). *Dialogical self theory: Positioning and counter-positioning in a globalizing society*.

'jag som utövare av en betydelsefull hobby', 'jag som friluftsmänniska som upplever vila i och får kraft av naturen' eller liknande. Som antytts ovan, har narrativa identiteter med en existentiell resonans också tillhörande jag-positioner som kan harmonisera, disharmonisera, eller till och med representera oförenliga intressen. I det senare fallet skapas ofta påtagliga slitningar i den del av vårt jag som handlar om vår existentiella resonansbotten.

Militära identitetsupplevelser med existentiella undertoner manifesteras ofta i militära berättelser med utgångspunkt i internationell tjänstgöring. Låt oss ta del av sergeant Eriks historia. Erik är ett antal år över 25 och har sin bakgrund i Marinens militärtekniska del. Han har genomfört flera internationella tjänstgöringar i bland annat Afghanistan. Efter den senaste insatsen i Afghanistan brottades han med att finna mening och fotfäste som student i en civil universitetsmiljö. Några år senare slutförde han ändå sin universitetsexamen och därtill en reservofficersutbildning. I flera intervjuer beskriver Erik den oöverträffade upplevelsen av att känna sig levande, av mening och syfte, relaterat till sina internationella tjänstgöringar. Utdraget nedan illustrerar såväl den existentiella undertonen i Eriks upplevelser från Afghanistan, som slitningen mellan hans två jag-positioner; 'jag som militär' och 'jag som partner':

Det här "missionandet" har man ju sett förut, man har sett dem, soldaterna och officerarna som har roterat iväg, missionsnarkomaner på något sätt. Och det kan-

ske man har blivit litet grand. Man saknar det där, för där känner man sig kanske som mest levande, som mest nödvändig, som mest behövd, och det man gör är viktigt, varenda sak man gör är viktigt. Det finns liksom ingenting som är oviktigt. Att sova är viktigt för att då kan jag lösa uppgiften bättre nästa dag, och den känslan av att det här är viktigt är berusande på något sätt. Och det är också svårt då när man pratar med sin partner, att "jo men jag kan tänka mig att åka igen. Jag vill åka igen, kanske en, kanske två gånger. Kanske en gång om ett år. Alltså bära iväg ett år igen." Det är ju en ganska svår diskussion att ha med en partner, jag kan acceptera att dra ett år och du kommer inte att kunna följa med. Och det är viktigt för mig. Om det är rätt tjänst.

Foto: Malibloggen / Försvarsmakten

Reflektionsruta 3

- Kan du känna igen dig i Sergeant Eriks beskrivning?
- Hur viktig är din militära identitet? Vilka andra identiteter har du som är värdefulla för dig i ditt liv?

Övergången från ett militärt till ett civilt liv: Existentiella identitetsfrågor

Studiet av identitetsarbete vid övergången från ett militärt till ett civilt liv har länge getts lite uppmärksamhet av forskarsamhället, ett förhållande som nu börjar ändras. Perspektivet är särskilt viktigt då övergången berör potentiellt stora och existentiella identitetsfrågor som 'vem är jag?', 'vem ska jag bli?', 'var är min plats i tillvaron?', 'vart ska jag?' och så vidare. I följande stycke kommer jag sammanfatta några empiriska observationer hämtade från det tidigare beskrivna forskningsprojektet.⁹

⁹ Grimell, J. (2018). *Reconsidering the uniform: Existential and religious identity reconstruction among Swedes after military service.*

Militära yrkesidentiteter brukar i allmänhet betraktas som starka, och som något som ofta både färgar och påverkar omfattande delar av individers jag. Att verka i det civila innebär också en uppenbar förlust av kulturella identitetsmärkörer såsom uniform, utrustning, grad och makt, men kan också innebära att militär kunskap blir mindre användbar, kanske till och med helt saknar värde för en civil arbetsgivare. Ibland går även förutsägbarhet och kontroll förlorade i övergången till den nya civila kontexten, vilket kan skapa en allmän känsla av vilshenhet. En ny berättelse om vem jag är behöver därför formuleras i en alternativ kultur med motsvarande betydelse för individen. Nedan ges två exempel på hur detta identitetsarbete upplevdes av två av studiens deltagare.

Mattias är menig soldat och har tjänstgjort två år i Armén som skarpskytt. Han lämnade sin fasta anställning i Forsvarsmakten på grund av en upplevd stagnation i sin kunskaps- och färdighetsutveckling. I kombination med detta åkte förbandet aldrig ut på internationell tjänstgöring, något man ständigt tränade inför och han vid upprepade tillfällen blivit lovad. I den första intervjun genomförd två år efter att han lämnat sin anställning, studerade Mattias på universitetet. Sina övergångsupplevelser beskriver han på följande sätt:

Men samtidigt var det någonting som hela tiden, en stor förlust när jag åkte därifrån egentligen, när det blev realitet, när man lämnade in sina grönkläder, man lämnade

sin tjänst, man lämnade allting och helt plötsligt så var man inte militär längre och det är någonting jag identifierar mig med att jag var en, jobbade i Forsvarsmakten och att jag, ja, så jag vet inte idag om jag gjorde rätt eller då om jag gjorde rätt, men, det var det som fick mig att sluta... Det är, jag skulle kunna vända på det först och säga att de kvaliteterna man har som militär, de märker man när man kommer hem inte betyder någonting nästan... där känner man väl en viss, om man ska vara ärlig, en viss orättvisa i att man inte, det är väl bara där jag kan få leva ut, eller jag kan få användning av det... den känslan som jag hade i militären, som militär när man... Jag kunde ju identifiera mig med att vara militär, jag kunde, om jag gick in i ett rum så kände jag mig att, det var jag, jag var soldat, det där med akademiker. Idag känner jag väl inte att om jag går in i ett rum så kanske inte jag känner som jag är akademiker eller jag är det. Jag har nog svårare att identifiera mig vad jag är idag än vad jag hade när jag jobbade inom militären. Men det har väl många anledningar men, det kan jag sakna att kunna identifiera mig och känna så starkt för någonting.

Löjtnant Maria är taktisk officer och har tjänstgjort i ungefär elva år i Armén, bland annat som plutonchef. Hon är drygt 30 år och valde att till avsluta sin anställning på grund av en vilja att pröva något nytt, i kombination med en lång väntetid avseende möjligheten att få läsa vidare till kapten. Dessutom upplevde hon en gryende känsla av att offra och försaka stora delar av sitt privata liv i sin lojalitet mot trup-

pen och uppgiften. Maria definierade sig tydligt som officer på ett djupare plan, och hon trivdes mycket bra under hela sin tid i Försvarsmakten. När första intervjun genomfördes ett år efter att hon lämnat sin anställning, hade hon just fått ett nytt civilt arbete som konsult. Nedan beskriver hon sina övergångsupplevelser:

Det har varit mycket i den här jobbsökningsprocessen, mycket, och att möta många fler civila människor. För att det är ju, det är ju en ganska stark kultur i Försvarsmakten, mera av det här att inte behöva beskriva vad jag gjort och vad jag kan, man behöver ju aldrig liksom muntligen aldrig beskriva sig själv på det sätt som jag känner att jag varit tvungen nu. På intervjuer och på en massa arbetsintervjuer och när jag träffar människor, dem vet inte vem jag är. Det syns inte på min uniform och det syns inte på mig utan det måste liksom tala om för någon och uttrycka mig. Och då är det ju frågan ja, vem är jag. Förut har jag varit plutonchef och det är ingen som fattar vad det betyder. Så att, ja, det har ju varit ganska många klavertramp liksom i att försöka beskriva mig själv och vem jag är och vad jag jobbar med och sen är det ingen som förstår eller förstår på rätt sätt, nej liksom "som plutonchef ja, skjuter du folk?" Nej, det, nej, jag har jobbat med det. Ja, då har jag förstått att mitt språk har inte, det är ingen som förstår det liksom, så att då har jag behövt liksom omdefiniera mig själv på nytt språk... Så att, så att it make sense för människor som jag möter. Förut har jag ju mött mest människor inom Försvarsmakten

och då är det ju den kodningen, då ska man inte stå, då ska man vara sig själv, det ser dem, ser vem jag är. Och det har varit en, det har varit en resa att träna den här civilianskan liksom. Språket att, ja, bli mycket mer medveten om vad jag utstrålar utan att få något som har varit en typ av rustning eller arbetsverktyg. För det är det ju också att kunna ha mandat att uttrycka sig i vissa rum, på möten eller i livet, beroende på vem, vem man är och vilken status man kommer... Jag har inte liksom, jag har inte fattat riktigt att det spelar så stor roll. Så litet så här kusinen-från-landet-känslan att inte fatta koden liksom. Och jag vet att det är många kollegor som slutar i Försvarsmakten och sen är dem civila bara ett litet tag och sen kommer dem tillbaka och det vet jag inte, men jag tror att det är, ligger något i det här att inte orka med anpassningen, socialiseringen till det civila, det blir för konstigt så man vill tillbaka hem där man kan språket och koderna och kulturmåttet... och att man kan det där, det där tysta som finns mellan raderna på ett annat sätt, det som är, ja, som är självklart här men så finns det ju liksom på civila arbetsplatser också vad man gör och inte gör som alla förstår, litet kärnkänslan, men inte jag. Det har varit, det har varit litet jobbigt mellan varven och det är väl det som är, liksom är avprogrammeringen. Som sagt förskjutningen i identiteten, ompaketeringen; "vem är jag om jag inte är officer?"

Reflektionsruta 4

- Kan du känna igen dig i Mattias eller Marias berättelser?

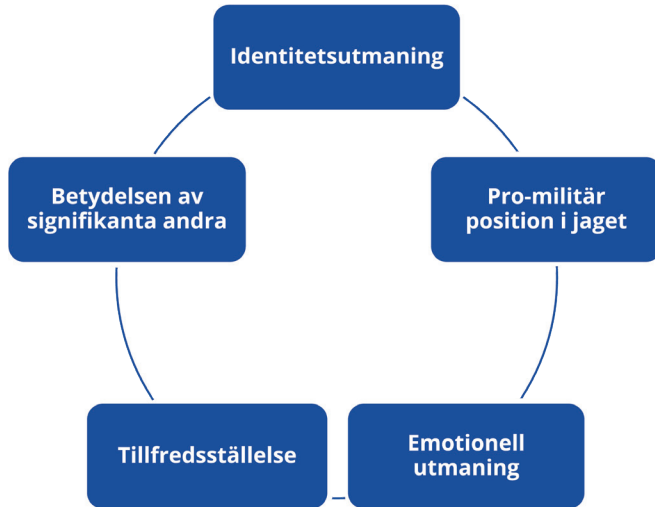

Foto: Astrid Amtén Skage / Försvarmakten

Studiens analysresultat i korthet

Tidigare har utdrag ur studiens intervjumaterial använts för att illustrera begrepp som militär kultur och militära identiteter, giriga organisationer, samt som exempel på hur övergångar från ett militärt till ett civilt livssammanhang kan upplevas av de individuella deltagarna. Vi ska nu övergå till att diskutera resultatet (analysen) för undersökningsgruppen som helhet, kopplat till studiens tre underfrågor; (1) vilka upplevelser som deltagarna hade under övergången till ett civilt liv, (2) hur identiteten omformulerades under processen samt (3) vilka existentiella eller religiösa delar eller uttryck som kunde återfinnas i processen. Presentationen hålls medvetet kort för ökad överskådlighet, men vill du som läsare veta mer om metodologi, analys och ta del av fler exempel, finns den informationen att tillgå i doktorsavhandlingen.

I den sammanfattande analysen framträder fem övergripande teman i intervjumaterialet kring deltagarnas berättelser om sina erfarenheter vid övergången till ett civilt liv. På olika sätt för olika individer, innebar det sedan olika former av identitetsarbete och/eller emotionella utmaningar.

Temat identitetsutmaning

Det första övergripande temat som presenteras här är *Identitetsutmaning*. För många deltagare framträdde ofta en disharmoni mellan de militära (gamla) identiteterna och de civila (nya) identiteterna, men där den militära identiteten fortsatt behöll en dominant position i jaget. Vidare så uttrycktes följande underteman:

1. En tydlig känsla av ett militärt "jag"
2. Anpassningsproblem i nya miljöer
3. En långsam process vad avser att rekonstruera en ny meningsfull berättelse om vem jag är som civil
4. Svårigheter att finna mening och/eller motivation i ett nytt civilt liv, vilket medför svårigheter att rekonstruera berättelsen om vem jag skall bli som civil
5. Förlust av extraordinär gemenskap och kamratskap
6. En uppdelning mellan militära och civila världar/ relationer

Temat en pro-militär position i jaget

Det övergripande temat *En pro-militär position i jaget* innebar att deltagarna över tiden uttryckte starka och positiva känslor kring sin tid i Försvarsmakten, även om de helt och hållet lämnade sin anställning för ett civilt liv. Bland de deltagare som lämnade sina militära liv och identiteter så föreföll de positiva känslorna finnas kvar så långt studien sträckte sig och inom detta tema återfanns följande underteman:

1. Stolthet över att ha tjänstgjort och positiva känslor kopplade till det
2. Överväger tidvis eller fast tjänstgöring
3. Fortsätter genom tidvis tjänstgöring

Temat emotionell utmaning

Det övergripande temat *Emotionell utmaning* representerar åtta underteman som i olika omfattning delades av deltagarna. Tomhet och sorg kan sägas vara allmängiltigt för de allra flesta av deltagarna. Bitterhet och besvikelse över olika upplevelser till följd av omorganisationer, brustna drömmar, eller till följd av bristande ledarskap delades av många. De olika undertemana innebar:

1. Känslor av tomhet
2. Känslor av sorg
3. Känslor av bitterhet
4. Känslor av förvirring och frustration
5. Känslor av ångest
6. Känslor av depression
7. Känslor av ekonomisk oro
8. Känslor relaterade till andra frågor

Temat tillfredställelse

Det övergripande temat *Tillfredställelse* kan sammanfattas i nedanstående delteman och uppstod i olika skeenden för olika deltagarna:

1. Omfamnandet av existerande eller nya identiteter och sätt att leva
2. En känsla av tacksamhet avseende den personliga utvecklingen, erfarenheter och kamratskapen
3. En känsla av frihet (befrielse) från tjänstgöringskrav (inklusive utlandskommendering)

Temat betydelsen av signifikanta andra

Det övergripande temat *Betydelsen av signifikanta andra* innehöll tre underteman som du kan läsa nedan. I ljuset av analysen bör det understrykas att djupa relationer med betydelsefulla personer i deltagarnas liv (signifikanta andra), hade stor betydelse för att underlätta och motivera beslutet, liksom under övergången till ett civilt liv, alternativt under återgången till ett militärt liv.

1. Partner
2. Familj
3. Andra (till exempel civila eller militära vänner)

De existentiella aspekterna i övergången från ett militärt till ett civilt liv

I tillägg till de underteman som ovan beskrivits, fanns också ett antal delar i berättelserna med tydlig existentiell klangbotten (dvs. delar som reflekterade tankar om livet och hur det skall levas). Sex stycken existentiella teman relaterade till livsfrågor påverkade här det sätt varpå deltagarna navigerade vidare i övergångsprocessen.

Foto: Carolina L Nilsson/Försvarsmakten

Avslutningsvis är det viktigt att poängtera att ovanstående resultat endast återspeglar studiens nitton deltagare. Det går därför inte att generalisera resultaten till att vara representativa för militär personal i allmänhet i övergången från ett militärt till civilt ett liv. I linje med den kvalitativa forskningsprocessens ansats, ger det dock värdefulla insikter, kvalitativa dimensioner och fördjupad förståelse kring hur dessa nitton deltagare upplevde sin process under den tid som studien pågick.

Reflektionsruta 5

- Har du upplevt några av de teman eller underteman som är hämtade från deltagarna i studien?
- Bland deltagarna i studien kunde sedan tre olika typer av identitetsutvecklingar upptäckas när de upprepade intervjuerna avslutats vid projektets slut; en full övergång till ett civilt liv, en "hybridmodell" samt en full återgång till aktiv tjänst, något som beskrivs närmare i nästa stycke.

Tre identitetsutvecklingsmodeller under övergångsprocessen

När forskningsprojektet först designades var mina tankegångar inledningsvis formade av ett linjärt synsätt, dvs. jag såg framför mig att studera övergången från ett militärt till ett civilt liv, i den riktningen. Endast två deltagare var vid tidpunkten för den första intervjuerien anställda som tidvis tjänstgörande militär personal (en soldat samt en reservofficer). Övriga deltagare hade ingen formell anställning eller var tjänstlediga för studier, men med en tydligt formulerad tanke att bli civila. Mina inledande intervjuer visade dock tydligt att identitetsarbetet i övergångsprocessen skapade påtagliga utmaningar, ofta av emotionell karaktär. Även om

dessa erfarenheter var något alla deltagare delade i stor utsträckning, hanterades de av individerna på olika sätt. Nedan beskrivs de tre framträdande identitetsutvecklingsmodellerna lite mer ingående:

Full övergång (6 st)	Hybridmodell (9 st)	Full återgång (4 st)
<ul style="list-style-type: none">• En full (linjär) övergång från ett militärt till ett civilt liv innebar ett fokus på en livsutveckling utanför det militära och en identitets-rekonstruktion i vilken en ny berättelse om vem jag är som civil gradvis tog form. I den nya identiteten skapades en karaktär som uppvisade helt andra egenskaper än den tidigare militära karaktären. Med tiden kom den militära berättelsen att tillhöra det förgångna och kontakten med Försvarsmakten upphöra helt. Sex deltagare följde denna modell.	<ul style="list-style-type: none">• En hybrid modell bestod av en civil/militär dubbelidentitet där den ena foten behölls i Försvarsmakten medan den andra sattes ner i en civil miljö. I denna modell uppvisade den civila och den militära karaktären mer likheter, och var inte alls lika kontrasterande som i modellen "full övergång". Den militära karaktären upprätthölls och utvecklades genom tidvis tjänstgöring. Nio deltagare följde denna modell.	<ul style="list-style-type: none">• En full återgång till aktiv (fast) tjänst i Försvarsmakten, innebar att övergången till ett civilt liv vid någon tidpunkt helt avbröts, vilket i sin tur innebar att den militära identiteten fördjupades. Däremot kunde andra civila karaktärer fortsatt utvecklas parallellt (till exempel familjeorienterade motsvarigheter) och bli del av den förnyade militära berättelsen.

Då intervjumaterialet sträcker sig över flera år, var det också möjligt att utskilja en övergripande trend, där en kritisk tidsperiod på mellan cirka två månader upp till två år, utgjorde en tid då övergångsupplevelserna accelererade för att slutligen landa i någon av de tre modellerna. Det är intressant att notera att tretton av nitton deltagare valde att stå med en eller båda fötterna i en militär kontext. I linje med den kvalitativa forskningsansatsen är som tidigare nämnts inte

studiens syfte att generalisera resultaten till militär personal i övergångsprocesser överlag. Men det är rimligt att tolka resultaten såsom att de militära identiteterna bland deltagarna var djupt rotade i deras jag, och på ett sätt som gjorde att huvuddelen av deltagarna på ett eller annat sätt ville upprätthålla sina militära identiteter i någon form genom återgång till tidvis eller fast tjänstgöring. Kanske kan man också tolka det som att andra identiteter, värden, meningar och syften, inte kunde kompensera den militära förlusten av något betydelsefullt i livet. Slutligen vill jag understryka att den militära jag-positionen aldrig helt försvann hos någon individ, utan fanns kvar i jaget för att emellanåt återkomma också hos de med full övergång från ett militärt till ett civilt liv.

Reflektionsrutta 6

- Är det någon av dessa modeller som du särskilt passar in i? Om så är fallet försök beskriva varför du tror att du passar in där?

Att medvetandegöra identitetsprocesser och dess effekter på det inre livet

Ett av de mest värdefulla bidrag som forskningsprojektet medförde (och något jag inte förutsåg innan projektet startade), var den effekt de återkommande intervjuerna kom att få på deltagarna. Sammanfattningsvis berörde intervjuens återkommande frågor militära- och civila identiteter, upplevelser, erfarenheter, övergångsupplevelser, relationer samt existentiella frågor och värden i livet. När intervjustudien slutförts beskrev alla deltagare hur intervjuerna gjort dem medvetna om deras identitetsprocesser före, under och efter övergången i följande ordalag:

- De reflekterade över vad som tidigare sagts.
- De reflekterade över var de befann sig i livet inför de stundande intervjuerna.
- De tvingades under intervjuerna att formulera sin berättelse, sina upplevelser och tankar, vilket är något annat än att reflektera (tyst) för sig själv.
- Dagarna efter intervjuerna reflekterade deltagarna över vad som sagts och varför de hade sagt saker på det sätt de gjorde, och vad detta hade för djupare innebörd för dem.
- Utöver det var intervjutillfällena de enda tillfällen då deltagarna avsatte tid och fick utrymme att ingående tala om sina övergångsupplevelser. Sällan eller aldrig var detta något som de delade med sin partner och/eller familj/anhöriga.

Nedan presenteras tre svarexempel på frågan kring vilka erfarenheter deltagarna gjort genom att delta i studien, och hur intervjuerna påverkade dem under övergångsprocessen (för en längre diskussion och fler exempel se den aktuella doktorsavhandlingen).

Löjtnant Maria har som tidigare nämnts tjänstgjort i ungefär elva år, och valde en full övergång från ett militärt till ett civilt liv. Nedan svarar Maria på frågorna om sina erfarenheter och intervjuernas påverkan:

[Erfarenheter] Det har varit berikande att få reflektera över den resa jag har gjort en gång per år under strukturerade former. Jag har själv känt att mina svar förflyttat sig under tiden som gått, vilket också tyder på att mitt jag förflyttats. [Påverkan i processen] Att jag har avsatt tid för reflektion på ett mer strukturerat sätt än om jag inte varit med i intervjuerna. Inte bara den tid som varit under själva intervjun utan även före och efter.

Major Stig har som tidigare nämnts tjänstgjort i mer än 36 år, och valde en hybridövergång till pensionärlivet genom att fortsätta som chef i Hemvärnet. Stig besvarade frågorna om sina erfarenheter av deltagande i studien och hur intervjuerna kom att påverka honom på följande sätt:

[Erfarenheter] Att jag är inne i en process som tar några år, dvs att gå från militär med strukturerat liv till civilt liv som man "äger" själv och som man

själv måste forma. Det upplevdes (med hjälp av intervjuerna) som en stressig tillvaro från början = Identitetssökande, vem är jag, vilket grupp/enhet tillhör jag, till att nu på slutet bli en mer harmonisk tillvaro med familj och vänner i fokus. Nu på ålderns sensommar har också livets mening och tron på en Gud ökat. [Påverkan i processen] Dagarna efter intervjuerna har jag försökt analysera mina svar för att försöka få svar på vem jag är nu och vart jag är på väg. Efter sista intervjun har mycket börjat på att klarna.

Löjtnant John är taktisk officer och har tjänstgjort i drygt åtta år, mestadels som plutonchef. Efter ett år som universitetsstudent (något John beskrev som en identitetskris), valde han att gå tillbaka till full tjänstgöring som plutonchef i Försvarsmakten. John beskrev sina erfarenheter och intervjuernas påverkan (som också fortsatte när han var tillbaka i uniform) på nedanstående sätt:

[Erfarenheter] Genom att delta i studien har jag fått tillfälle att aktivt reflektera kring min egen identitet och självbild. Genom att de varit återkommande har de även stimulerat till att fundera kring hur jag utvecklat min syn på vad som utgör identitet i allmänhet och den militära i synnerhet. Den militära identiteten har varit något som jag tagit för givet under nästan ett decennium i uniform. Under tiden jag var civil upplevde jag tyd-

ligt hur stark den gemensamma identiteten är i försvaret och hur den saknades i den civila världen. De resonemang jag fördjupat mig i under intervjuerna har låtit mig identifiera vilka bitar ur den militära identiteten som är viktigast, och se vart i mitt civila liv jag kan hitta dem. [Påverkan i processen] Intervjuerna har tvivelsutan hjälpt mig att värdera tillvarons olika aspekter. Då jag under de tre år jag deltagit i studien genomgått stora förändringar både yrkesmässigt samt privat har intervjuerna bidragit till att fokusera och fortsätta utvecklas som individ.

Mot bakgrund av det positiva resultatet kring intervjuernas effekt på deltagarna, är det viktigt att påpeka att samtliga deltagare aktivt ville delta i studien, och därmed i olika utsträckning kan antas ha varit intresserade och motiverade att samtala om, och dela med sig av, sina upplevelser och erfarenheter. (Före den inledande intervjun hade de alla fått studiens frågeområden och syfte noggrant beskrivna för sig, utöver information om grundläggande forskningsetiska principer).

Reflektionsruta 7

- Brukar du som tjänstgör i Försvarsmakten som soldat/sjöman eller officer prata med någon om dina inre upplevelser i relation till den militära tjänsten? Fundera gärna på vad som får dig att dela med dig av dina upplevelser eller vad som hindrar dig om du inte vill dela med dig av dessa?
- Brukar du som lämnat eller är på väg att lämna din anställning i Försvarsmakten prata med någon om dina inre upplevelser under den process du befunnit eller befinner dig i? Fundera gärna på vad som får dig att dela med dig av dina upplevelser eller vad som hindrar dig om du inte vill dela med dig av dessa?

Vilka strategier kan underlätta identitetsarbete bland militär personal och veteraner?

Det är ett rimligt påstående att militära kulturer består av en särskild samling värden, meningar och kollektiva handlingar, nödvändiga för att skapa militära identiteter som gör det möjligt för militär personal att lösa sina uppgifter. Däremot bör inte en sådan militär identitet oreflekterat få dominera hela eller betydande delar av en individs liv, till priset av omfattande personliga och sociala upppoffringar. Detta är en av anledningarna till varför det behövs kunskap om identitetsskapande och dess möjliga effekter på militär personal. Möjligheten att få reflektera över dessa frågor, enskilt och tillsammans, kan utgöra en kvalitativ skillnad för både Försvarsmaktsanställda och deras partners/familjer i ljuset av en militär yrkesbana. Saknas kunskap om militära identiteters effekter på jaget och det inre (själs-)livet vad avser upplevd mening i livet (existentiell relevans), riskerar övergångsupplevelserna och identitetsarbetet att betraktas som något onaturligt, jobbigt och krävande. Med tanke på det potentiella djup som en militär identitet kan få i jaget, är det heller inte så konstigt om det samtidigt också saknas andra identiteter med existentiell relevans under övergången från ett militärt till ett civilt liv.

Avsaknad av motivation att utveckla alternativa (civila) identiteter kan sannolikt också förstås mot bakgrund av att militära identiteter redan besvarar djupa existentiella värden hos individer såsom; tydligt erkänd identitet av både samhälle, institution och person, samhörighet, gemenskap, kamratskap, mening, syfte och riktning i livet. Sådana existentiella värden utgör andliga djup i tillvaron, det

vill säga djup som kan beröra en människa på ett andligt plan. Förloras dessa kommer individens andliga (på engelska spiritual) och själsliga (på engelska soul) balans och välbefinnande påverkas på olika sätt. Finns endast ett andligt djup i jaget, och ett militärt sådant, kommer individen i övergången från ett militärt till ett civilt liv sannolikt att förlora något mycket värdefullt och viktigt i livet: Ett slags själsligt tomrum i jaget som inte enkelt kan fyllas med annat. Fortgår situationen kan den också leda till en andlig kris med betydande svårigheter att finna mening och djup i livet. Detta skulle kunna förstås som att själen blivit sjuk (på engelska sick soul), och individen tenderar då att betrakta livet och världen genom en pessimistisk, mörk och cynisk lins.¹⁰ Med andra ord kan individen fastna i en loop där hoppet om framtiden gått förlorat, medan det förflutna ständigt återkommer och präglar livsberättelsen och tankar om livet. Detta skall dock inte förknippas med den förväntande och naturliga sorgeprocess som kan följa på förlusten av militär identitet, gemenskap, kamratskap, mening och syfte, och som initialt kan följa en övergång från ett militärt till ett civilt liv.

Reflektionsruta 8

- Har du någon speciell plats, grupp, person, tro, aktivitet, intresse som är väldigt viktigt och värdefullt i ditt liv?

¹⁰ James, W. (1902). *The varieties of religious experience: A Study in human nature.*

Kunskap är en förutsättning

Nedan presenteras ett antal strategier militär personal enskilt eller tillsammans med andra kan använda för att hantera identitetsprocesser. En viktig utgångspunkt för framgången hos sådana strategier är kunskap om att militära kulturer ofta skapar militära identiteter med en betydande, ibland till och med dominerande, position i jaget. Det är därför viktigt för militär personal att i vardagen öva sig i att växla mellan militära och civila identiteter, så att det finns en rörlighet i jaget när tjänsten är slut för dagen. Med ett annat teorispåk kan man uttrycka sig såsom att man måste öva sig på att gå in och ut ur roller. Ett sätt att skapa utrymme för detta är att utveckla och odla identiteter med andra djupa existentiella värden, meningar och syften i livet. Ju fler andliga djup en individ har, desto robustare andlig disposition har han eller hon att falla tillbaka på. Andliga djup kan till exempel utgöras av naturen, en partner, en familj, en hobby, en sysselsättning, en gemenskap, vänner, en tro och liknande. Med andra ord, delar av jagets olika identiteter kan och bör förankras i för livet betydelsefulla delar bortom det militära.¹¹

¹¹ Pargament, K. I. (2011). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*.

Foto: Mats Nyström /Försvarsmakten

Reflektion som metod

Reflektion är en metod som på ett djupare sätt hjälper oss människor att betrakta oss själva i de sammanhang som formar våra liv och identiteter. De framträder exempelvis i våra värderingar, övertygelser, prioriteringar, uppoffringar, val, levnadssätt, livsriktningar eller livsstilar. Reflektion kan göras enskilt, i par eller i grupp, hemma, i naturen eller på andra platser och miljöer. Reflektion som metod kräver dock att individen själv är intresserad av att ägna sig åt detta. Reflektionerna bör också upprepas med jämna mellanrum

och kan behöva en sorts struktur och guidning, för att vara relevanta givet sitt syfte. Ett sätt är att använda sig av öppna frågor (exempelvis de som presenteras här), som individen sedan försöker besvara och formulera.

Fördelen med att vara två eller flera, är att det är skillnad på att formulera och besvara svar på frågor tyst för sig själv och inför andra människor. Att prata och formulera sig inför andra människor är en social process där individen ofta i efterhand funderar vidare över varför han eller hon svarade på ett särskilt sätt i relation till en given fråga, vilket kan utgöra grund för en mer djupgående process. Några exempel på årligen återkommande öppna frågor som ställdes under intervjustudien följer nedan. (Standardfrågorna i intervjustudierna kompletterades sedan alltid med olika uppföljningsfrågor, specifika för varje deltagare).

- Om du funderar en stund över din tjänstgöring, på vilket sätt skulle du beskriva din tid som soldat/sjöman eller officer?
- Finns det något minne från din tjänstgöring som är särskilt starkt för dig, som du skulle vilja berätta om?
- Finns det någon händelse från din tjänstgöring som påverkat dig på det ena eller andra sättet (positivt eller negativt), som du skulle vilja berätta om?
- Finns det någon erfarenhet från din tjänstgöring som är särskilt betydelsefull för dig, som du skulle vilja berätta om?

- Vad fick dig att lämna livet som soldat/sjöman eller officer?
- Vilka känslor bär du med dig nu när du lämnar livet som soldat/sjöman eller officer?
- Skulle du kunna reflektera över dina relationer och kanske berätta lite om personer som är viktiga och betydelsefulla för dig?
- Skulle du kunna berätta om en händelse som är viktig för dig och dina vänner?
- Skulle du kunna dra dig till minnes en situation eller mönster i olika situationer som beskriver dig eller säger något om vem du är?
- På vilket sätt beskriver denna situation eller mönster i olika situationer dig?
- Skulle du kunna dra dig till minnes en situation eller händelse där du upplevt frågor kring livet särskilt påtagligt och kanske berätta om den händelsen för mig?
- Vad är viktigt för dig?
- Vad ger dig riktning i ditt liv?
- Hur skulle du vilja beskriva dig själv och dina personliga tankar när det gäller tro, andlighet, och kanske religion?

Andra relevanta, men mera allmänna frågor som kan starta tankeprocesser, kan exempelvis utgå från något av nedanstående förslag:

Förslag på kontexter där denna typ av reflektioner kan genomföras

Nedan nämns några av de kontexter som är särskilt lämpliga för denna typ av reflekterande metodik:

En naturskön miljö som medger en eller några dagars paus från vardagen, skulle också fungera utmärkt för denna typ av reflektion och eftertanke. En plats i naturen där individen kan dela upplevelser med andra i samma situation, och i guidad eftertanke forma reflektionsprocessen själv, är sannolikt också något all militär personal eller veteraner med behov av reflektion och andrum skulle finna givande. Självavårdare, i vid mening med samtalsferenhet samt terapeuter, skulle kunna vara exempel på personer som kan engageras i denna och liknande typer av reflektionsforum.

Parrelationskurser som PREP (på engelska *Prevention and Relationship Education Program*) där friskvård för parrelationer står i centrum, skulle kunna breddas med frågor kring militär kultur, identitetsskapande, existentiella värden och uppoffringar.

Soldathemmens roll är intressant i detta sammanhang av flera skäl. Dels erbjuds här en miljö där militär personal kan "ta av sig uniformen", umgås och utveckla/förstärka andra delar av sitt jag. Utöver det kan soldathemmen vara en plats där mer strukturerade reflektionsträffar kan hållas för militär personal intresserade av att samtala kring militär kultur och identitet. Detta skulle t.ex. kunna göras i mindre grupper med en gemensam introduktion, följt av ett fördjupande intervjusamtal, eventuellt i kombination med dagboks-metodik där olika identiteter och värden fokuseras, innan en gemensam avslutande utvärdering.

Reflektionsruta 9

- Skulle du vara intresserad av att ägna dig åt den typ av reflektion som beskrivs här för att förstå dig själv, dina upplevelser och tankar?

Foto: Björn Westerdahl/Försvarsmakten

Sammanfattning

Texten som du håller i din hand bygger på ett forskningsprojekt som under tre år (2013-2016) följde svensk militär personal med upprepade och årliga intervjuer under deras övergång från ett militärt till ett civilt liv. Projektet mynnade ut i doktorsavhandlingen *Reconsidering the Uniform* (2018) som denna text på ett populärvetenskapligt sätt hämtar sitt material ifrån. I texten får du som läsare på ett lättillgängligt sätt ta del av deltagarnas egna livsfrågor kring förlusten av djupgående militära identiteter, kamratskap, gemenskap, mening och riktning i livet. Resultatet av denna brottnings speglas delvis i titeln *Reconsidering the Uniform* - där övergången till ett civilt liv skapar nya perspektiv på uniformen som både

ledde deltagare tillbaka till uniformen medan andra fullföljde processen och helt lämnade det militära livet bakom sig.

Kort avslutande kommentar

Skulle du vilja framföra något vad avser sakinnehållet uppmuntrar jag dig att ta kontakt med mig. Skulle du vilja bidra och dela med dig av dina erfarenheter av identitetsarbete, trauma, moraliska eller andliga konflikter/sår, är du varmt välkommen att höra gärna av till mig.

Email:

jan_grimell@hotmail.com

jan.grimell@svenskakyrkan.se

Om författaren

Jan Grimell är doktor i praktisk teologi och Research Fellow vid The Amsterdam Centre for the Study of Lived Religion (Vrije Universiteit). Han har tidigare tjänstgjort som yrkesofficer i både Armén och Flygvapnet och är idag anställd som reservofficer på I19. Jan kombinerar sin forskning med att arbeta som präst i Svenska kyrkan.

Litteraturförteckning

Gregg, G. S. (2005). *The Middle East: A cultural psychology* (series in culture, cognition, and behavior). New York: Oxford University Press.

Abrahamson, B. (2010). *Kärnvärden och den militära framgångsformeln: Huset som Clausewitz byggde*. Försvarshögskolan, Tema XF.

Bryan, C. J., & Morrow, C. E. (2011). Circumventing mental health stigma by embracing the warrior culture: Lessons learned from the defender's edge program. *Professional Psychology, Research and Practice*, 42(1), 16-23.

Edström, E., Lunde, N. T., & Haaland Matlary, J. (Eds.). *Krigerkultur i en fredsnasjon*. Oslo, Norge: Abstrakt Förlag.

Malmin, M. (2013). Warrior culture, spirituality, and prayer. *Journal of Religion & Health*, 52, 740-758.

Brotz, H., & Wilson, E. (1946). Characteristics of military society. *The American Journal of Sociology*, 51(5), 371-375.

French, S. E. (2005). *The code of the warrior: Exploring warrior values past and present*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Hall, L. K. (2012a). The importance of understanding military culture. In J. Beder (Ed.), *Advances in social work practice with the military* (pp. 3-17). New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Hall, L. K. (2012b). The military lifestyle and the relationship. In B. A. Moore (Ed.), *Handbook of counseling military couples* (pp. 137-156). New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

Janowitz, M. (1960). *The professional soldier: A social and political portrait*. Glencoe, IL: Free Press of Glencoe.

Sørensen, H. (2011). Core values of Danish expeditionary soldiers. In H. Fürst, & G. Kümmel (Eds.), *Core values and the expeditionary mindset: Armed forces in metamorphosis* (pp. 179-189). Baden-Baden, Germany: Nomos Verlagsgesellschaft.

Verrips, J. (2006). Dehumanization as a double-edged sword. In G. Baumann, & A. Gingrich (Eds.), *Grammars of identity/alterity: A structural approach* (pp. 142-154). New York: Berghahn Books.

Woodward, R., & Jenkins, N. K. (2011). Military identities in the situated accounts of British military personnel. *Sociology*, 45(2), 252-268.

Andreassen, B., & Ingalls, C. E. (2009). Genderperspektivet og norsk militær profesjonsidentitet. In E. Edström, N. T. Lunde, & J. Haaland Matlary (Eds.), *Krigerkultur i en fredsnasjon* (pp. 239-276). Oslo, Norge: Abstrakt Förlag.

Badaró, M. (2015). "One of the Guys": Military women, paradoxical individuality, and the transformations of the Argentine Army. *American Anthropologist*, 117(1), 86-99.

Bell, M. E., & Reardon, A. (2012). Working with survivors of sexual harassment and sexual assault in the military. In J. Beder (Ed.), *Advances in social work practice with the military* (pp. 72-91). New York: Routledge.

Goldstein, J. S. (2001). *War and gender: How gender shapes the war system and vice versa*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Moore, B. A. (Ed.) (2012). *Handbook of counseling military couples*. New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

Segal, M. (1986). The military and the family as greedy institutions. *Armed Forces and Society*, 13(1), 9-38.

McAdams, D. P. (1997). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: The Guilford Press.

McAdams, D. P., Josselson, R., & Lieblich, A. (Eds.). (2006). *Identity and story: Creating self in narrative*. Washington, DC: APA Books.

Hermans, H. J. M. (1996). Opposites in a dialogical self: Constructs as characters. *Journal of Constructivist Psychology*, 9, 1-16.

Hermans, H. J. M. (1999). Dialogical thinking and self-innovation. *Culture and Psychology*, 5(1), 67-87.

Hermans, H. J. M., & Hermans-Konopka, A. (2010). *Dialogical self theory: Positioning and counter-positioning in a globalizing society*. New York: Cambridge University Press.

Hermans, H. J. M. (2001a). The dialogical self: Toward a theory of personal and cultural positioning. *Culture & Psychology*, 7(3), 243-281.

Hermans, H. J. M. (2001b). The construction of a personal position repertoire: Method and practice. *Culture and Psychology*, 7(3), 323-365.

Grimell, J. (2018). *Reconsidering the uniform: Existential and religious identity reconstruction among Swedes after military service* (Doctoral dissertation, Faculty of Theology, Vrije Universiteit Amsterdam, the Netherlands). Zürich: Lit Verlag.

ames, W. (1902). *The varieties of religious experience: A Study in human nature*. Retrieved from <http://www.templeofearth.com/books/varietyofreligiousexperience.pdf>

Tick, E. (2005). *War and the soul: Healing our nation's veterans from post-traumatic stress disorder*. Wheaton, Illinois: Theosophical Publishing House.

Pargament, K. I. (2011). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. New York, NY: The Guilford Press.

Lästips

Vidare lästips del 1

Edström, E., Lunde, N. T., & Haaland Matlary, J. (Eds.). *Krigrkultur i en fredsnasjon*. Oslo, Norge: Abstrakt Förlag.

Goldstein, J. S. (2001). *War and gender: How gender shapes the war system and vice versa*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Vidare lästips del 2

Wertsch, M. E. (1991). *Military brats: Legacies of childhood inside the fortress*. New York: Harmony Books.

Savion, S. M. (2009). *How do retired officers start anew in civilian society? A phenomenological study of life transition* (Doctoral dissertation, The George Washington University, Washington, United States of America). Retrieved from <http://sunzi.lib.hku.hk/ER/detail/hkul/4354853>

Vidare lästips del 3

Grimell, J. (2015). A transitional narrative of military identity: Eric's story. *International Journal for Dialogical Science*, 9(1), 135-157.

Grimell, J. (2017). A service member's self in transition: A longitudinal case study analysis. *Journal of Constructivist Psychology*, 30(3), 255-269.

Vidare lästips del 4

Burkhart, L., & Hogan, N. (2015). Being a female veteran: A grounded theory of coping with transitions. *Social Work in Mental Health*, 13(2), 108-127.

Jolly, R. (1996). *Changing step*. London, UK: Brassey's Ltd.

Grimell, J. (2016). Existential spiritual life among Swedish service members in transition: Marking out trends. *Spirituality in Clinical Practice*, 3(3), 208-219.

Vidare lästips del 5

Grimell, J. (2018). *Reconsidering the uniform: Existential and religious identity reconstruction among Swedes after military service* (Doctoral dissertation, Faculty of Theology, Vrije Universiteit Amsterdam, the Netherlands). Zürich: LIT Verlag.

Vidare lästips del 6

Brunger, H., Serrato, J., & Ogden, J. (2013). "No man's land": the transition to civilian life. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 5(2), 86-100.

Vidare lästips del 7

Grimell, J. (2017). Self-reorganization in transition from military to civilian life: Maria's way. *Mental Health in Family Medicine*, 13, 544-553.

Vidare lästips del 8

Pargament, K. I., & Sweeney, P. J. (2011). Building spiritual fitness in the Army: An innovative approach to a vital aspect of human development. *American Psychologist*, 66(1), 58-64.

Tick, E. (2005). *War and the soul: Healing our nation's veterans from post-traumatic stress disorder*. Wheaton, Illinois: Theosophical Publishing House.

Vidare lästips del 9

Pargament, K. I. (2011). *Spiritually integrated psychotherapy: Understanding and addressing the sacred*. New York, NY: The Guilford Press.

Tillich, P. (2014). *The courage to be* (3rd ed.). New Haven, CT: Yale University Press.

Ett nyligen avslutat forskningsprojekt har under flera år följt militär personal i syfte att skapa mer kunskap kring identitetsfrågor vid övergången från ett militärt till ett civilt liv. Detta informations- och reflektionsmaterial är en sammanfattande beskrivning av forskningsprojektet som helhet, där intervjuresultaten också varvas med avsnitt för reflektion. Texten vänder sig till militär personal, veteraner och anhöriga, och passar att läsas såväl före, under, eller efter en övergång.